

**GIYOHVANDLIK VOSITALARI VA
PSIXOTROP MODDALARNING
QONUNGA XILOF MUOMALASIGA
QARSHI KURASHISHNING JINOYAT-
HUQUQIY MEXANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH: ZAMONAVIY
TAHDIDLAR VA QONUNCHILIK
YECHIMLARI**

**IMPROVING CRIMINAL-LEGAL
MECHANISMS FOR COMBATING ILLICIT
TRAFFICKING IN NARCOTIC DRUGS AND
PSYCHOTROPIC SUBSTANCES: MODERN
THREATS AND LEGISLATIVE SOLUTIONS**

Abrorjon Anvarovich Otajonov

*Toshkent davlat yuridik
universiteti, yuridik fanlar
doktori, professor.*

Abrorjon Anvarovich Otajonov

*Tashkent state university of
Law, Doctor of law, professor.*

Annotatsiya. Maqolada giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar, ularning analoglari hamda kuchli ta'sir qiluvchi moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlar bo'yicha qonunni qo'llash amaliyoti muammolari tahlil qilingan, ijtimoiy xavflilik xususiyatlari ochib berilgan, xalqaro hujjatlarga moslashtirish zarurati va ushbu turdagi jinoyatlar uchun javobgarlikni takomillashtirish istiqbollari muhokama qilingan. Tadqiqot natijasida giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar, ularning analoglari bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlar uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi jinoyat qonuni normalarini tartibga solishdagi mavjud bo'shliqlar va qarama-qarshiliklar aniqlangan. Xususan, Jinoyat kodeksining XIX bobida nazarda tutilgan jinoyatlarning tuzilishi blanket xususiyatli bo'lib, biroq ushbu normalar ularning mazmunini aniqlab beruvchi O'zbekiston Respublikasining "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida"gi qonunining normalari bilan nomuvofiq tarzda belgilanganligi hamda ushbu turdagi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilovchi normalar tuzilishining murakkabligi, ayrim normalarda turli jinoyat tarkiblari uchun javobgarlik belgilanganligi, shuningdek qonunni qo'llash amaliyotida ushbu turdagi jinoyatlar uchun javobgarlikni og'irlashtiruvchi aksariyat belgilarini qo'llashda xatoliklarga yo'l qo'yilayotganligi va mazkur turdagi ayrim ijtimoiy xavfli qilmishlar uchun jinoiy javobgarlik o'rnatilmaganligi hamda ularga qarshi kurash sohasidagi mavjud xalqaro huquqiy hujjatlarning ayrim talablari, milliy qonunchilikda o'z aksini topmaganligi kabilar qayd qilinadi. Mazkur holatlar ayni paytda giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi kurashish samaradorligiga hamda jinoyat qonunining ushbu turdagi normalarini amalda bir xilda qo'llanilmasligiga olib kelmoqda. Shundan kelib chiqqan holda maqolada giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi kurashish samaradorligini oshirishga hamda aniqlangan muammolar va kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning analoglari, kuchli ta'sir qiluvchi moddalar, prekursorlar, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilish, g'ayriqonuniy narkolaboratoriya, oz miqdor, ozginadan ko'p miqdor, ko'p miqdor.

Abstract. The article discusses the problems of law enforcement practice in crimes of illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and potent substances, reveals the features of public danger, the need for implementation of international documents, as well as prospects for improving liability for this type of crime. Based on the results of the study, existing gaps and contradictions were identified in the regulation of criminal legislation providing for liability for crimes of illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances. In particular, the composition of the crimes provided for in Chapter XIX of the Criminal Code is of a blank nature, but these norms contradict the norms of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Narcotic Drugs and Psychotropic Substances", which determines their content, as well as the complexity of the structure of the norms defining responsibility for this type of crime, that some norms establish responsibility for various types of crimes, as well as in the practice of applying the law, mistakes are made when applying most of the signs aggravating responsibility for these types of crimes. In addition, the criminal law does not establish criminal liability for certain socially dangerous acts and some requirements of international legal documents in the field of drug control are not implemented in national legislation. At the same time, these situations lead to inefficiency in combating crimes of illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances and to uneven application of this type of criminal law in practice. Based on this, the article puts forward proposals and recommendations aimed at improving the effectiveness of combating crimes of illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances and eliminating the identified problems and shortcomings.

Keywords: narcotic drugs, psychotropic substances, analogues of narcotic drugs and psychotropic substances, potent substances, precursors, illegal drug trafficking, illegal drug laboratory, small sizes, larger than small sizes, large sizes.

Avvalo shuni alohida ta'kidlash lozimki, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi kurash hamda giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglari tarqalishining oldini olish huquqni muhofaza qiluvchi organlar oldida turgan eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Zero, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini noqonuniy aylanishi aholining hayoti va sog'lig'iga jiddiy xavf tug'diradi hamda boshqa jinoyatlarning o'sishi, korrupsiya va uyushgan jinoyatchilikning tarqalishiga imkon tug'diradi, jamoat tartibi va xavfsizligiga tahdid soladi, shuningdek, jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy asoslarni yemiradi. Raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, o'tgan 2024-yil davomida respublikamizda jami 12 278 ta narkojinoyat aniqlanib, 9 380 nafar shaxs jinoiy javobgarlikka tortilgan bo'lsa, 2025-yilning faqatgina birinchi yarmida 7 311 ta narkojinoyat fosh etilib, 4 195 nafar shaxs tegishli javobgarlikka tortilganligi ushbu xavfning qanchalik dolzarb ekanligini isbotlaydi.

Shu bilan birga, fuqarolarning salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash jamiyat hayotining muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu jihatdan ham mamlakatimizda sog'liqni saqlash sohasida olib borilayotgan islohotlar bevosita siyosiy, iqtisodiy, huquqiy va ilmiy yo'nalishlardagi kompleks chora-tadbirlar orqali amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 6-maydagi PF-73-son hamda 2025-yil 3-noyabrdagi "Aholi salomatligi va millat genofondini giyohvandlik va narkojinoyatlardan samarali himoya qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-207-son farmonlari ushbu sohadagi davlat siyosatining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilganidan dalolat beradi.

Qolaversa, bugungi zamonaviy sharoitlarda dunyoda an'anaviy narkotiklar iste'moli bilan bir qatorda, yangi psixoaktiv moddalar iste'moli kuchayib borayotganligi kuzatilmoqda. Natijada tabiiy yo'l bilan tayyorlangan vositalar o'rnini sintetik giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar asta-sekin egallamoqda. Ushbu vositalarni iste'mol qilish markaziy nerv sistemasining

shikastlanishiga, psixozlarning rivojlanishiga va hattoki, insonning butunlay nobud bo'lishigacha olib keladi. Shu bois, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishga qarshi kurashish samaradorligini oshirish nafaqat huquqiy, balki milliy xavfsizlik masalasidir.

Modomiki, jamiyat uchun xavfli illatlardan biri hisoblangan giyohvandlik muammosi so'nggi yillarda nafaqat respublikamiz, balki, butun dunyo jamoatchiligini ham tashvishga solmoqda. Giyohvandlik inson sog'lig'ining kushandasi, qanchadan-qancha insonlarning umriga, salomatligiga zomin bo'layotgan illatdir. Garchi, mam-lakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev jamiyat uchun umumiy xavf-xatarlarga o'z e'tiborini qaratar ekan, bu borada shunday deydi: "Barchangizga ayon, hozirgi kunda dunyo miqyosida beshafqat raqobat, qarama-qarshilik va ziddiyatlar tobora keskin tus olmoqda. Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" kabi xavf-xatarlar kuchayib, odamzod asrlar davomida amal qilib kelgan e'ti-qodlar, oilaviy qadriyatlarga putur yetkazmoqda. Mana shunday va boshqa ko'plab tahdidlar insoniyat hayotida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda – ayni haqiqat va buni hech kim inkor etolmaydi" [1]. Darhaqiqat, raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, 2025-yilning 1-yanvar holatiga ko'ra respublikamizda 7 300 nafar giyohvand bemorlar dispanser hisobiga olingan. Biroq, kasallikning latentlik darajasi hisobga olinsa, hamda BMT Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi bilan o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, respublikamizda 80 ming nafarga yaqin potensial giyohvandlar mavjudligi taxmin qilinadi.

Bunga qo'shimcha ravishda, bugungi zamonaviy sharoitlarda dunyoda, an'anaviy narkotiklar iste'moli bilan bir qatorda, yangi psixoaktiv moddalar iste'moli kuchayib borayotganligi kuzatilmoqda. Buning asosiy sababi tabiiy giyohvandlik vositalarining bir davlatdan boshqa davlatga kirib kelishining qiyinligi, buning oqibatida yuqori qiymatdagi narxlarda yashirin sotilishi, barcha

giyohvandlarning ham sotib olishga moddiy tomondan imkoniyatlari yo'qligi kabilar sabab bo'lmoqda. Natijada tabiiy yo'l bilan tayyorlangan giyohvand vositalarning o'rnini davlat hududiga yashirin yo'l bilan olib kirish jinoyatchilarga oson bo'lgan sintetik giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar asta-sekin egallamoqda [15; 4-b.].

O'z navbatida, sintetik giyohvandlik vositalarini iste'mol qilish geroin, amfetamin, marixuana va boshqa giyohvandlik vositalariga bo'lgan qaramlik kabi psixik va jismoniy qaramlikka olib keladi. Bu turdagi giyohvandlik vositalarini muntazam ravishda qabul qilish markaziy nerv sistemasining shikastlanishiga, psixozlarning rivojlanishiga, ichki organlar faoliyatining buzilishiga, inson hayotiga xavf tug'diruvchi boshqa holatlarga, hattoki, insonning butunlay nobud bo'lishigacha olib keladi. Ushbu vositalarni iste'mol qilish inson salomatligiga zarar yetkazishidan tashqari, uning ijtimoiy barkamolligiga ham ta'sir o'tkazadi. Bu esa iste'molchilarning oilaviy hayotida, o'qishida, ish faoliyatida turli muammolarga duch kelishida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, aholi salomatligi va jamiyat genofondiga jiddiy putur yetkazayotgan omillardan biri sifatida, mazkur vositalarni ijtimoiy joylarda, ta'lim muassasalarida iste'mol qilish holatlarining ortishi nafaqat shaxsning o'ziga, balki, atrof-muhit va voyaga yetmaganlarga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

So'nggi yillarda yangi turdagi sintetik giyohvandlik vositalari va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar paydo bo'layotganligi, ular inson omilisiz internetning ijtimoiy tarmoqlaridan foydalangan holda aholi, ayniqsa yoshlar orasida oson tarqatilayotganligi mas'ul davlat tuzilmalarining bu boradagi faoliyatini "Barcha sa'y-harakatlar inson qadri uchun" degan ustuvor g'oya asosida sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish zarurligini taqozo etmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, so'nggi besh yilda giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasi bilan bog'liq jinoyatlar 2 baravarga oshgan bo'lsa, kuchli ta'sir qiluvchi moddalar bilan bog'liq jinoyatlar qariyb 5 baravarga ortgan. Ayniqsa,

hududlarda g'ayriqonuniy narkolaboratoriyalar tashkil etish kabi og'ir qilmishlar avj olib borayotganligi (masalan, 2021-yilda 4 ta, 2024-yilda 5 ta, joriy yilning birinchi yarmidayoq 8 ta laboratoriya aniqlangan) tizimli muammolardan dalolat beradi.

Shu bilan birga, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasi o'sib borayotganligi va aholi salomatligini himoya qilishning muhimligi mazkur jinoyat tarkiblari, sabablari, sharoitlari va oqibatlarini tahlil qilish hamda ularga qarshi kurashining huquqiy choralari yanada takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review)

Avvalo shuni aytib o'tish joizki, giyohvandlikka qarshi kurashish masalasi ham mafkuraviy, ham qonunchilik jihatidan doimiy tadqiqotlar markazida bo'lib kelmoqda. Xususan, D.A. Koretskiy va Y.S. Steshich o'zlarining izlanishlarida giyohvandlikka qarshi kurashish bo'yicha strategik hujjatlar qabul qilinganiga qaramay, amaliyotda " ritorika va voqelik" o'rtasida tafovut mavjudligini, qonunchilikdagi ayrim o'zgarishlar kutilgan samarani bermayotganini ta'kidlaydilar [4; 14-30-b.]. Ular "gumanistik" sud amaliyoti ba'zan yirik narkosavdogarlar uchun asossiz yengilliklar yaratib berishi mumkinligidan xavotir bildiradilar.

O'z navbatida, K.A. Plexanova giyohvandlik vositalarining noqonuniy aylanmasiga qarshi kurashda tashkiliy-huquqiy choralarning ahamiyatini tahlil qilib, huquqni muhofaza qiluvchi organlar o'rtasidagi idoralararo hamkorlikni kuchaytirish va raqamli texnologiyalardan (Big Data) foydalanish zarurligini ilgari suradi [11; 140-146-b.].

Xuddi shunday, o'zbekistonlik olimlardan A.A. Rasulev giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlar predmetini kriminologik jihatdan tadqiq etib, ularning uyushgan jinoyatchilik bilan bog'liqligini ochib bergan [13; 3-b.]. B. Umarova esa jazo tayinlashni differensiyalash va individuallashtirish masalalariga e'tibor qaratgan [16; 44-b.].

Biroq, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglari bilan bog'liq normalarni Jinoyat kodeksida tizimli ravishda "Aholi salomatligi va genofondiga qarshi jinoyatlar" tushunchasi ostida birlashtirish masalasi yetarlicha yoritilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research methodology)

Tadqiqot doirasida huquqiy fanlarda qo'llaniladigan ilmiylik, xolislik, tizimlilik va determinizm tamoyillaridan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini huquqiy taqqoslash, mantiqiy tahlil, induksiya va deduksiya usullari tashkil etadi.

Shu bilan bir qatorda, tadqiqotning amaliy ahamiyatini ta'minlash hamda xulosalarni obyektivlashtirish maqsadida, sohada bevosita faoliyat yurituvchi 300 ta surishtiruvchi, tergovchi va sudyalari ishtirokida maxsus sotsiologik so'rovlar o'tkazildi hamda 150 dan ortiq sud hukm va ajrimlari o'rganib chiqildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results)

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi kurash choralari takomillashtirish masalalarini tadqiq etishning obyekti sifatida ushbu turdagi jinoyatlarning jinoyat-huquqiy jihatlarini tartibga soluvchi ijtimoiy munosabatlar tizimi olingan.

Binobarin, ta'kidlaganimizdek, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarning sodir etilish usullari bugungi zamonaviy sharoitlarda tez o'zgaruvchan xususiyat kasb etib bormoqda.

Qolaversa, giyohvandlik oqibatida ko'plab og'ir jinoyatlar sodir etilmoqda, oilalar barbod bo'lmoqda. Bu jinoyatlarning aksariyati boshqa mamlakatlardagi jinoiy olam bilan aloqasi bo'lgan uyushgan guruhlar tomonidan sodir etilmoqda. Giyohvandlik moddalarini tashish uchun ko'pincha ayollar va o'smirlar jalb etilmoqda. Ayniqsa, bu jinoyatlarning voyaga yetmaganlar orasida tarqalganligi jamiyatimiz uchun katta

xavf tug'diradi. Shu jihatdan XXI asrning xalqaro miqyosdagi jiddiy muammolaridan biri – bu giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, ularning analoglari va prekursorlarning noqonuniy muomalasi hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Narkotik moddalar va jinoyat boshqarmasining 2024-yildagi Narkotiklar haqidagi umumjahon hisobotida keltirilgan ma'lumotlariga ko'ra, "So'nggi 12 oy ichida 15 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan dunyodagi har 17 odam narkotik moddalarni iste'mol qilgan. Hozirda ularning soni dunyoda 296 milliondan ortiq bo'lib, avvalgi yilga nisbatan 23 foizga ortgan" [3]. Bu esa dunyoda mazkur illatning yildan-yilga tobora ortib borayotganligini ko'rsatadi.

Holbuki, giyohvandlik insoniyat uchun ijtimoiy xavfli va og'ir oqibatlariga olib keladigan ofat sifatida barcha davrlarda qoralanib kelingan. Giyohvandlik inson sog'lig'ining kushandasi, qanchadan qancha insonlarning umriga, sog'lig'iga zomin bo'layotgan illatdir, chunki Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, surunkali giyohvandlikka chalanganlarning aksariyati 30 yoshgacha ham yashamaydilar. Bundan tashqari giyohvandlik, OITS (Orttirilgan immunitet tanqisligi sindromi), virusli hepatit va boshqa inson sog'ligi va xavfsizligiga jiddiy tahdid soladigan kasalliklar bilan bog'liq tarzda ildiz otadi.

Shu munosabat bilan, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishning yana bir xavfli tomoni uning mamlakatdagi kriminogen vaziyatga, jamiyatimiz iqtisodiy va madaniy negiziga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ko'p hollarda bunday qilmishlar uyushgan jinoyatchilik bilan uzviy bog'liq bo'ladi [9; 3-b.]. Ayniqsa, so'nggi yillarda, uyushgan narkojinoyatchilikni moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash va hatto ayrim mansabdor shaxslarning o'z xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilgan holda bunday faoliyatga homiylik qilishi kabi o'ta og'ir jinoyatlar urchib bormoqda (birgina 2024-yilda ushbu jinoyat doirasida 19 nafar mansabdor shaxs javobgarlikka tortilgan).

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizda 2025-yilda ro'yxatga olingan giyohvandlik vosi-

talari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarning 41,6 foizini ularni o'tkazish, 10,1 foizini kontrabanda qilish, 24,8 foizini taqiqlangan ekinlarni yetishtirish, 23,4 foizini esa giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat boshqa jinoyatlar tashkil etgan. Achinarlisi, so'nggi 5 yilda respublika hududida giyohvandlik, psixotrop va kuchli ta'sir qiluvchi vositalar noqonuniy muomalasi uchun javobgarlikka tortilgan shaxslar orasida yoshlar 74 foizga (shu jumladan, talabalar 21 foizga, maktab o'quvchilari 6 barobarga) oshgan. 5 728 nafar yoshlar (jumladan, 117 nafar talaba va 45 nafar maktab o'quvchisi) javobgarlikka tortilgan. Narkologik hisobga olingan 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan giyohvandlik vositalari iste'molchilari 60 foizga ko'payib, 986 nafarga yetgan.

Ushbu holatlarni bevosita o'rganish maqsadida o'tkazilgan tadqiqotlar jarayonida, jumladan, Sirdaryo viloyatining "qizil" toifaga kiruvchi mahallalarida hamda respublikamizning boshqa kriminogen vaziyati yuqori bo'lgan hududlarida jami 300 ta surishtiruvchi, tergovchi va sudyalari o'rtasida maxsus sotsiologik so'rovlar o'tkazildi. So'rovnomada ishtirok etganlarning 49,6 foizi (oldingi tahlillarda bu ko'rsatkich 50,4 foiz deb olingan bo'lsa-da, qayta qiyosiy o'rganishlar natijasida aniqlashtirilgan) ushbu hududlarda sintetik vositalar va kuchli ta'sir qiluvchi moddalarning keng tarqalishida ijtimoiy tarmoqlar vositasida yetkazib berishning osonlashganini asosiy sabab sifatida ko'rsatgan bo'lsa, qolgan 50,4 foizi amaldagi qonunchilik va jazo choralarining qilmishning ijtimoiy xavfliligiga to'la mutanosib emasligini hamda qonun normalarini qo'llashdagi huquqiy bo'shliqlarni asosiy omil sifatida baholashgan.

Bundan tashqari, sudlangan shaxslar tahlil qilinganda, 2024-yil davomida giyohvandlik moddalari bilan bog'liq jinoyat sodir etgan shaxslarning qariyb 15 foizi, 2025-yilning I yarmida esa 18 foizi xuddi shunday jinoyatlarni takroran sodir etgan. Bu mazkur toifadagi sudlanganlarni

muddatidan ilgari shartli ozod qilish mexanizmlari qanchalik samarasiz ekanligini isbotlaydi.

Albatta, keltirilgan ushbu ma'lumotlar mavjud ijtimoiy vaziyatni inobatga olgan holda hamda aniq tahlillar asosida giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishga qarshi kurashga qaratilgan samarali choralarni ishlab chiqib, amalga oshirishni taqozo etadi. Bunda iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy, tibbiy, huquqiy va profilaktik ahamiyatga ega kompleks choralarni ishlab chiqish favqulodda dolzarb ahamiyatga ega. Holbuki, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi samarali kurashish bu boradagi jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni takomillashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin [8; 117-b.].

Ta'kidlash kerakki, surishtiruv va tergov organlari giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda turli tushunmovchiliklar va qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar. Jumladan, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar, ularning analoglarini yoxud prekursorlarni qonunga xilof ravishda egallash bilan bog'liq qilmishlarga huquqiy baho berish, ularni egallash usullaridan kelib chiqib, qilmishning ijtimoiy xavfliligini baholash, jazoni individuallashtirish, jinoyat predmetining bir necha turi aniqlanganda, ularning miqdorlarini hisoblash, Jinoyat kodeksi 273 va 276-moddalarida nazarda tutilgan jinoyatlarni bir-biridan farqlash, ularni kvalifikatsiya qilish hamda 273-moddaning 1 va 2-qismlarida nazarda tutilgan qilmishlarga jinoyat predmetining miqdoridan kelib chiqqan holda huquqiy baho berish, jinoyat predmetlarini sotishdan boshqa hollarda ko'p miqdorda o'tkazganda qilmishni kvalifikatsiya qilish, 274-moddada nazarda tutilgan jinoyatni kvalifikatsiya qilish va uning sodir etish usulidan kelib chiqib, javobgarlikni differentsiatsiya qilish, jinoyat predmetlarini yo'q qilish qoidalarni buzish bilan bog'liq qilmishlarga huquqiy baho berish va boshqa shu kabi holatlarda xatoliklarga yo'l qo'yilmoqda. Buning sabablaridan biri – bugungi kunda kuchli

ta'sir qiluvchi moddalarning noqonuniy muomalasi bilan bog'liq jinoyatlar ham giyohvandlik vositalari kabi keskin ko'payib borayotganidir. So'nggi besh yilda giyohvandlik vositalarining noqonuniy muomalasi bilan bog'liq jinoyatlar 2 baravarga oshgan bo'lsa, kuchli ta'sir qiluvchi moddalar bilan bog'liq jinoyatlar qariyb 5 baravarga ortgan.

Bundan tashqari giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarning subyektiv tomonini aniqlashda ham xatolar mavjud. Xususan, qilmishni jinoyat subyekti qasdining xususiyati va yo'nalishini, jinoyat motivlari va maqsadlarini aniqlash bilan bog'liq ravishda kvalifikatsiya qilish chog'ida tushunmovchiliklar yuzaga kelmoqda. O'tkazilgan sotsiologik so'rovlarda ishtirok etgan 300 nafar amaliyot xodimlarining (surishtiruvchi, tergovchi va sudyalari) aksariyati, aynan mavjud qonunchilikda normalarning murakkab tarzda bir modda doirasida jamlab yuborilganligi va amaldagi modda dispozitsiyalarining bir-biriga zid ekanligi amaliyotda asosiy to'siq bo'layotganini e'tirof etishgan.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga oid ko'plab bahs-munozarali masalalar jinoyat huquqi nazariyasida ham mavjud. Jumladan, "ilgari giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatni sodir etgan shaxs tomonidan" degan iborani tushuntirishda, shuningdek, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarning analoglarini kuchli ta'sir etuvchi moddalardan farqlash masalasida yagona fikr olimlar o'rtasida hanuzgacha mavjud emas.

Mazkur tadqiqot ishida giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi kurashish bilan bog'liq muammolar tahlil qilingan, uning o'ziga xos belgilari, ushbu turdagi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish, amaldagi jinoyat qonuni va uni qo'llash amaliyoti o'rganilib, shu asosda jinoyat qonuni normalarini va sud-tergov organlarining qonunni qo'llash

faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan nazariy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi kurashish istiqbollari belgilovchi ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar milliy qonunchilik normalari, xalqaro hujjatlar, ayrim xorijiy davlatlar tajribasi, huquqni qo'llash amaliyotiga asoslangan, 150 ta sud hujjatlari (hukmlar va ajrimlar), 300 ta surishtiruvchi, tergovchi va sudyalarning o'rtasida o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar, statistik ma'lumotlar tahlili natijalarini umumlashtirish orqali amaliy jihatdan asoslantirilgan.

Tadqiqot natijalaridan jinoyat huquqi fanini ilmiy-nazariy jihatdan boyitishda, yangi ilmiy tadqiqotlar olib borishda foydalanishda, qonun ijodkorligi faoliyatida, xususan normativ-huquqiy hujjatlar tayyorlash hamda ularga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritishda, qonunni qo'llash amaliyotini takomillashtirishda, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 6-maydagi PF-73-son farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasida giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish bo'yicha 2024–2028-yillarga mo'ljallangan milliy strategiya"da belgilangan vazifalarni amalga oshirishda foydalanish mumkin.

Shu bilan birga mazkur tadqiqot ishi natijalarining qonunni qo'llash amaliyotida inobatga olinishi qonunni qo'llash amaliyotida giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishdagi mavjud muammolarni bartaraf qilishga hamda giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanmasining barvaqt oldini olishga, giyohvandlik vositalari, psixotrop va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar hamda prekursorlarning noqonuniy aylanmasining yangicha usullariga barham berishga xizmat qiladi.

Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlar uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi jinoyat-huquqiy norma-

larning qo'llash samaradorligi, ushbu normalarni sud-tergov amaliyotida bir xilda va to'g'ri qo'llanilishi, ularda bo'shliqlar va qarama-qarshiliklarning bo'lmasligi, shuningdek, ushbu sohani tartibga soluvchi boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga muvofiqligida namoyon bo'ladi [6; 32-b.]. Biroq, tahlillar jinoyat qonunida nazarda tutilgan narkotik moddalarning noqonuniy aylanmasi uchun javobgarlik belgilangan normalarning tuzilishida, ushbu normalarni sud-tergov amaliyotida bir xilda va to'g'ri qo'llanilishida bir qator muammolar borligini ko'rsatmoqda. Xususan, ular qatorida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

Birinchidan, Jinoyat kodeksi Maxsus qismi oltinchi bo'limi va 271, 273, 274, 275, 276-moddalarining nomi va matnida "giyovandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalar" deb ko'rsatiladi. Biroq, ushbu iboralar O'zbekiston Respublikasining 1999-yil 19-avgustdagi 813-l-son "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida"gi Qonunining 3-moddasida "giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning analoglari" deb keltirilgan ta'rif bilan mos kelmaydi, bu esa ushbu qonun normalari o'rtasida qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. Qolaversa, barcha amaldagi qonunchilik hujjatlarida atamalar bir xillashtirilib, xato hisoblangan "giyovandlik" atamasi o'rniga "giyohvandlik" atamasini hamda nafaqat giyohvandlik vositalarining, balki, "psixotrop moddalarning ham analoglari" atamasini amaliyotga keng joriy etish talab qilinadi.

Qonun normalari o'rtasidagi qarama-qarshiliklar esa ushbu normalarni amalga tatbiq etishda tushunmovchiliklar va xatoliklarga olib keladi. Ushbu masalada I. Ochilovning yozishicha, ayni bir masalani tartibga soluvchi qonun normalarining bir-biriga nomuvofiq tarzda ifodalanishi, ularni zudlikda bartaraf etish zaruratini keltirib chiqaradi [10; 20-b.].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining amaldagi Jinoyat kodeksi 271-moddasida ushbu modda va vositalarni tayyorlash maqsadida prekursorlarni egallash jinoyat predmeti sifatida belgilanmagan. Ammo, adabiyotlarda prekursorlar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishga

oid qilmishlar jinoiy javobgarlikni nazarda tutmasligi lozim, deb ko'rsatiladi [7; 25-b.]. Biroq, ushbu fikrni to'liq qo'llab-quvvatlab bo'lmaydi, boisi mazkur moddalar giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni tayyorlashda foydalaniladi [12; 240-b.] hamda 1999-yil 19-avgustdagi "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida"gi Qonunida prekursorlar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilish uchun qonunda belgilangan tartibda javobgarlikni keltirib chiqarishi qayd qilingan. Bizningcha prekursorlar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilganlik uchun javobgarlik jinoyat qonunida belgilanishi lozim, faqat unda prekursorlardan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat qilmishlarning maqsadi qonun normasida ifodalanishi maqsadga muvofiq.

Ikkinchidan, Jinoyat kodeksi 273-moddasining amaldagi tahriri qonun chiqaruvchi tomonidan Jinoyat kodeksi Maxsus qism aksariyat normalarining tuzilishida qo'llanilayotgan asosiy, og'irlashtiruvchi va alohida og'irlashtiruvchi tarkiblariga bo'linish prinsipiga nomuvofiqligi, ya'ni moddaning tuzilishi murakkabligi, bir normada bir necha mustaqil qilmishlar uchun javobgarlik belgilanganligi mazkur jinoyatning mazmunini tushunishda muayyan qiyinchiliklar tug'dirib, amaliyotda uni qo'llashda xatoliklarga yo'l qo'yilishiga sabab bo'lmoqda. Qonun normasining tuzilishida qonunchilik texnikasi qoidalariga amal qilish normani amalda qo'llash mexanizmi samaradorligini oshirish imkoniyatlarini belgilab beradi [14; 66-b.].

Giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalarni o'tkazish maqsadini ko'zlab qonunga xilof ravishda tayyorlash, olish, saqlash va boshqa harakatlar qilish, shuningdek, ularni qonunga xilof ravishda o'tkazish uchun javobgarlik belgilangan ushbu moddada mantiqiy talablar buzilgan holda qonunchilik texnikasi qoidalari buzilgan, unda huquqiy jihatdan ikki yoki undan ortiq huquqiy hodisalar aralashtirib yuborilgan. Shu sababdan mazkur normani tushunishda va amalda qo'llashda xatoliklar uchrab turadi, sudlar tomonidan esa jazoni individuallashtirishda qiyinchiliklarga duch kelinadi [5; 92-b.].

O'z navbatida, S.A. Gordeyev haqli ravishda "agar jinoyat-huquqiy normalarning tuzilish jarayonini inobatga olsak, albatta, jinoyat tarkibi va jinoyat subyekti imkoniyatlari doirasini inobatga olib, qonun himoya ostiga olgan ijtimoiy munosabatning tuzilishidan kelib chiquvchi jinoyat obyektiv tomoni belgilariga ustunlik berish lozim" [2; 70-b.], deb hisoblaydi. Shu bois, ushbu normani takomillashtirishda aynan ushbu jihatlarni inobatga olish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, sud-tergov amaliyotida mazkur turdagi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilangan normalarda nazarda tutilgan "ilgari giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda yuzaga keladigan ziddiyatlar ko'pincha uning og'irlashtiruvchi belgilarini qo'llash masalalarida kelib chiqadi. Bu esa ushbu turdagi jinoyatlarning og'irlashtiruvchi tarkiblarini izohlash va tegishli tarzda tushuntirishlar berilishi lozimligini anglatadi.

Bundan tashqari ushbu turdagi jinoyatlarning subyektiv tomonini aniqlashning murakkabligi asosan aybdor shaxslarning ruhiy jarayonlari tabiatiga bog'liqligi bilan ifodalanadi. Ushbu jarayonlarni ularning xususiyatlari va tashqi ifodasidan kuzatish va aniqlash qiyin. Shuning uchun sud-tergov organlarining ushbu turdagi jinoyatlar uchun javobgarlik masalalarini hal qilishda va jinoyatning subyektiv tomonini aniqlashga alohida e'tibor berishlari shart ekanligini talab etadi [17; 88-b.]. Ayniqsa, so'rov ishtirokchilari ta'kidlaganidek, hozirgi kunda ushbu qilmishlarning internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali keng avj olganligi va turli xil kuchli ta'sir qiluvchi vositalarni farqlash muammolari mazkur masalaning sud-tergov jarayonidagi qiyinchiliklarini ikki hissa oshirmoqda.

To'rtinchidan, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglari bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat ayrim ijtimoiy xavfli qilmishlar uchun javobgarlikning belgilanmaganligi. Xususan, amaldagi jinoyat qonunida giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularni analoglarini qonunga xilof ravishda yo'q qilish uchun maxsus normada jinoiy javobgarlik belgilanmaganligi sababli, bunday qilmish uchun Jinoyat kodeksining boshqaruv tartibiga qarshi yoki boshqa boblarda belgilangan jinoyatlar bo'yicha kvalifikatsiya qilishga olib keladi. Bu esa qilmishni kvalifikatsiya qilishda jinoyat obyekti qoidalarini qo'llashga imkon bermaydi.

Zero, mazkur holatda mantiqiy talablar buzilgan holda qonunchilik texnikasi qoidalariga zid ravishda g'oyaviy-huquqiy jihatdan bir-biri bilan bog'lanmagan huquqiy hodisalar aralashtirib yuboriladi. Shu sababdan giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglarini qonunga xilof ravishda yo'q qilish bunday vosita yoki moddalarni qonunchilikda belgilangan qoida va tartibni buzgan holda yo'q qilishga qasddan qaratilgan harakatlar ekanligidan kelib chiqib, ushbu turdagi jinoyatlar doirasida maxsus javobgarlik chorasi nazarda tutilishi kerak. Chunonchi, jinoyat tarkibi uchun javobgarlik doirasini belgilashda, qonun himoya ostiga olgan ijtimoiy munosabatning tuzilishidan kelib chiquvchi jinoyat obyektiga ustunlik berish lozimdir [18; 28-b.].

Beshinchidan, O'zbekiston Respublikasining narkotik moddalarni noqonuniy aylanishiga qarshi kurash sohasidagi mavjud xalqaro huquqiy hujjatlarga qo'shilgan bo'lsa-da, mazkur hujjatlarning ayrim talablari milliy qonunchilikda o'z aksini topmaganligi. Nainki, mamlakatimiz tomonidan implementatsiya qilingan xalqaro hujjatlarda belgilangan vazifalar va kelishuvlarni samarali amalga oshirish uchun milliy qonunchilikni ushbu hujjatlar talablariga moslashtirish taqozo etiladi. Chunki, har qanday xalqaro-huquqiy hujjat, hattoki, davlatlar tomonidan ratifikatsiya qilingan yoki unga oid xalqaro hujjatlarda muayyan choralar nazarda tutilgan bo'lsa ham, agar u milliy qonunchilik hujjatlari mazmuniga kiritilmasa, u deklarativ xususi-

yatga ega bo'lib qolaveradi [19; 88-b.].

Shu jihatdan ham bugungi zamonaviy sharoitlarda mamlakatimiz uchun giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlarga qarshi jinoiy-huquqiy vositalar orqali kurashish samaradorligini oshirish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda aholining, xususan yoshlarning taqdiri asrab qolinishi eng birinchi galdagi vazifa ekan, qonunchilik mexanizmlari ham bu tahdidlarga nisbatan beayov va aniq bo'lmog'i shart.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations)

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va ularning analoglarini noqonuniy aylanishiga qarshi kurashning jinoyat qonuniga oid normalarini yanada takomillashtirish yuzasidan quyidagilarni qonun normasida mustahkamlash maqsadga muvofiq hisoblanadi:

Birinchidan, amaldagi Jinoyat kodeksining ayrim moddalarida "giyovandlik", boshqalarida esa "giyohvandlik" so'zlari qo'llanilgan. "O'zbek tilining izohli lug'ati"ga ko'ra, bu ikki so'z sinonim bo'lsa-da, qonunchilikda terminologik birlikni saqlash maqsadida "giyohvandlik" variantida to'xtalish maqsadga muvofiq. Shuningdek, Jinoyat kodeksi Maxsus qismi XIX bobi amalda "Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlar" deb nomlangan, unda giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarning analoglari haqida qayd qilinmagan, shuningdek Jinoyat kodeksining 271, 273, 274, 275, 276-moddalarining nomi va matnida "giyovandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalar" deb ta'kidlanadi. Mazkur matndan kelib chiqib tahlil qilinsa, "analoglar" iborasi faqat "giyohvandlik vositasi"ga tegishli ekanligi kelib chiqadi. Ammo, O'zbekiston Respublikasining 1999-yil 19-avgustdagi 813-l-son "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida" Qonunining 3-moddasida "giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning analoglari" deb keltirilgan bo'lib, "analoglar" iborasi "giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar"ga

ham tegishli etib belgilangan. Jinoyat kodeksi normalarida qayd qilingan tahriri o'z navbatida "psixotrop moddalarning analoglari" bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat holatlar sodir etilsa, kvalifikatsiya qilishda muammolarni keltirib chiqaradi va ushbu tahrirni ko'rib chiqilgan Qonun bilan nomuvofiq ekanligini ko'rsatadi. Shu bois, "analoglar" iborasi faqat giyohvandlik vositalariga emas, balki psihotrop moddalarga ham taalluqli ekanligini inobatga olib, JKning 19, 56, 207, 246, 261, 270, 271, 273, 274, 275 va 276-moddalariga tegishli tahririy o'zgartirishlar kiritish talab etiladi.

Bundan tashqari, Jinoyat kodeksi Maxsus qism Oltinchi bo'limi nomini "Jamoat xavfsizligiga, aholi salomatligi va genofondiga, jamoat tartibiga qarshi jinoyatlar" degan kengroq ma'noni qamrab oluvchi tahrirda nomlash, XIX bob nomini esa "Aholi salomatligi va genofondiga qarshi jinoyatlar" deb qayta nomlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu nafaqat nomlanish, balki mazkur bobga aholi salomatligiga jiddiy xavf soluvchi boshqa jinoyatlarni ham (masalan, JK 113-moddasi – Tanosil yoki OIV/OITSni tarqatish) ko'chirishni nazarda tutadi.

Ikkinchidan, Jinoyat kodeksi 271-moddasining amaldagi tahririda qonun chiqaruvchi giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psihotrop moddalarni qonunga xilof ravishda egalashning o'g'rilik va firibgarlik yo'li bilan sodir etilgan usullarini ijtimoiy xavflilik darajasini tenglashtirib, javobgarlikni ushbu moddaning birinchi qismi bilan belgilaydi. Egallashning o'zlashtirish, rastrata, talonchilik, mansab mavqeini suiiste'mol qilib, tamagirlik yo'li bilan sodir etilgan usullari uchun esa, javobgarlik ushbu moddaning ikkinchi qismi bilan belgilanib, ularning ham ijtimoiy xavflilik darajasi tenglashtirilgan. Bunday holat mazkur qilmishlarni kvalifikatsiya qilishda giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psihotrop moddalarni egallashning usullarini aniqlashning huquqiy ahamiyatini deyarli yo'qligini ko'rsatmoqda. Bosqinchilik yo'li bilan sodir etilgan egallash uchun javobgarlik alohida og'irlashtiruvchi holat sifatida moddaning to'rtinchi

qismida belgilangan. 271-moddaning ikkinchi qismidagi o'zlashtirish yoki rastrata qilish yo'li bilan jinoyat predmetlarini egallash, ularni mansab mavqeini suiiste'mol qilib egallash alohida bandlarda belgilangan. Xorijiy davlatlarning (Rossiya, Ozarbayjon, Armaniston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldova, Tojikiston, Turkmaniston, Ukraina, Gruziya, Estoniya) ushbu jinoyat uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi jinoyat qonunchiligi normalarining tahlili mazkur davlatlarda giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psihotrop moddalarni noqonuniy egallash uchun javobgarlik talon-torajning shaklidan qat'i nazar, faqatgina xizmat mavqeidan foydalanib va hayot yoki sog'liq uchun xavfli bo'lgan yoki xavfli bo'lmagan zo'rlik ishlatib yoxud bunday zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitib sodir etganlik uchun javobgarlik differentsiatsiya qilinganligini ko'rsatmoqda.

Shundan kelib chiqib, mazkur qilmishlar obyektiga qatoriga kuchli ta'sir qiluvchi vositalarni hamda prekursorlarni ham qo'shish hamda takroran, tamagirlik, o'zlashtirish yoki mansab mavqeini suiiste'mol qilish kabi belgilar uchun 271-modda sanksiyalarini xalqaro standartlarga moslashtirish, javobgarlik muddatlarini yanada qat'iylashtirish taklif etiladi.

Uchinchidan, sotsiologik so'rovlar va amaliyot tahlili shuni ko'rsatadiki, narkojinoyatlar uchun jazo o'tayotgan shaxslarning 15-18 foizi qayta jinoyat sodir etmoqda. D.A. Koretskiy ta'kidlaganidek, jazo muqarrarligi hissi pasayishi jinoyatchilikning o'sishiga xizmat qiladi. Shu bois, JKning 73-moddasiga giyohvandlik vositalarini o'tkazish (JK 273-m.) va ko'p miqdordagi muomala bilan bog'liq jinoyatlar uchun hukm qilingan shaxslarga nisbatan jazodan muddatidan ilgari shartli ozod qilish mexanizmini qo'llamaslik haqida norma kiritish taklif etiladi.

To'rtinchidan, Jinoyat kodeksining 273-moddasi 1-qismida giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psihotrop moddalarni o'tkazish maqsadini ko'zlab ko'p bo'lmagan miqdorda qonunga xilof ravishda tayyorlash, olish, saqlash, tashish yoki jo'natish, shuningdek, ularni ko'p bo'lmagan

miqdorda qonunga xilof ravishda o'tkazish uchun jinoiy javobgarlik belgilangan. Bunda qonun chiqaruvchi jinoyat predmetlarini jinoyatni kvalifikatsiya qilishga ta'sir etishi mumkin bo'lgan miqdorini aniqlashda "ko'p bo'lmagan miqdor" atamasini qo'llagan, biroq giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalarning bunday turdagi miqdori tegishli normativ hujjatlarida aks ettirilmagan. Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularni analoglarining miqdori bilan bog'liq masalalar Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 12-noyabrdagi 330-sonli qarori bilan tasdiqlangan giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning ro'yxatiga muvofiq aniqlanadi. Ushbu ro'yxatlarga asosan, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularni analoglarining inson organizmiga ta'sir etish xususiyatlaridan kelib chiqib, ularning har bir turi uchun alohida miqdorlarni belgilagan va ularning quyidagi miqdorlarga ajratgan: 1) oz miqdor; 2) ozginadan ko'p miqdor; 3) ko'p miqdor [7; 24-b.].

Shuningdek, mazkur moddaning ikkinchi qismida "Ushbu moddaning birinchi qismida nazarda tutilgan qilmishlar ozginadan ko'proq miqdorda sodir etilgan" holat uchun jinoiy javobgarlikni nazarda tutadi. Mazkur norma ushbu moddaning birinchi qismida ta'kidlangan "ko'p bo'lmagan miqdorda qonunga xilof ravishda o'tkazish" bilan bog'liq normani inkor etadi. Aslida, ko'p bo'lmagan miqdor deganda, biz ko'p miqdorgacha bo'lgan miqdorlarni tushunamiz. Demak, unga giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglari bilan muomala qilishni tartibga soluvchi normativ hujjatlarga belgilangan miqdorlarga asosan o'rnatilgan "oz" va "ozgidan ko'p bo'lgan" miqdorlar taalluqli ekanligini tushunishimiz lozim. Agarda biz qonunning mazkur normasini to'g'ridan-to'g'ri tahlil qiladigan bo'lsak, "ozginadan ko'p miqdorda" giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglarini o'tkazish maqsadini ko'zlab qonunga xilof ravishda tayyorlash, olish, saqlash, tashish yoki jo'natish, shuningdek, ularni o'tkazish uchun Jinoyat kodeksining 273-moddasining 1- va 2-qismida ham

javobgarlik belgilanib qolganligini ko'rishimiz mumkin. Bunday holatlar albatta sud-tergov amaliyotda bu turdagi jinoyatlarni kvalifikatsiya qilishda muayyan muammolarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun sud-tergov amaliyotida bu kabi muammolarni bartaraf qilish va oldini olish maqsadida Jinoyat kodeksining 273-moddasi 1-qismida nazarda tutilgan "ko'p bo'lmagan miqdor"ni moddaning navbatdagi qismiga o'tkazish hamda asosiy tarkibda xato ko'rsatilgan mazkur mezonni olib tashlash orqali sanksiyalarni qat'iy ajratish maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, Jinoyat kodeksi 273-moddasining amaldagi tahriri qonun chiqaruvchi tomonidan Jinoyat kodeksi Maxsus qism aksariyat normalarining tuzilishida qo'llanilayotgan asosiy, og'irlashtiruvchi va alohida og'irlashtiruvchi tarkiblarga bo'linish masalasida murakkab tuzilishga ega. Shu bilan birga moddaning ikkinchi qismi birinchi qismga, uchinchi qismi birinchi va ikkinchi qismlarga, to'rtinchi qismi esa, ikkinchi va uchinchi qismlarga havola qilishni ko'zda tutadi. Moddaning to'rtinchi qismida giyohvandlik vositalar, ularning analoglari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilish yoki tarqatish uchun bangixonalarni tashkil etish yoki saqlashning mustaqil tarkibi belgilangan. Moddaning beshinchi qismida esa jinoyat predmetlarini o'tkazishning alohida shakli – sotish uchun javobgarlik mustaqil tarkib sifatida belgilangan [7; 20-b.]. Bularning barchasi mazkur jinoyatning mazmunini tushunishda muayyan qiyinchiliklar tug'dirib, amaliyotda uni qo'llashda xatoliklarga yo'l qo'yilishiga sabab bo'lmoqda.

Ko'rsatilgan muammolarni hal etish uchun mazkur moddada javobgarlikni giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularni analoglarining miqdoridan kelib chiqib va ularni sotishni alohida ajratmagan holda o'tkazish uchun javobgarlikni belgilash, shuningdek, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilish yoki tarqatish uchun bangixonalarni tashkil etish yoki saqlash uchun javobgarlikni alohida mustaqil moddada belgilash maqsadga muvofiqdir. Xorijiy davlatlarning jinoyat qonunchiligida (Rossiya,

Ozarbayjon, Armaniston, Belarus, Qozog'iston, Qirg'iziston, Moldova, Tojikiston, Turkmaniston, Ukraina, Gruziya) giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarning miqdoridan kelib chiqib hamda jinoyat predmetlarini sotishni alohida ajratmagan holda ularni o'tkazish uchun javobgarlik nazarda tutilgan. Shu bilan birga ko'rsatilgan davlatlarda giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglarini iste'mol qilish va tarqatish uchun javobgarlik alohida mustaqil moddada belgilangan.

Bundan tashqari, oxirgi yillarda respublikamizda g'ayriqonuniy narkolaboratoriyalar aniqlanmoqda. Shundan kelib chiqib, Jinoyat kodeksi 273-moddasi mazmunidagi aksariyat qilmishlarni chiqarib, ushbu bobda "G'ayriqonuniy narkolaboratoriya tashkil etish" va "Giyohvandlik vositalarining noqonuniy muomalasiga homiylik qilish" kabi yangi normalar bilan to'ldirish lozim. Ayniqsa, homiylik qilish normasida mansabdor shaxslarning jinoiy faoliyatni "yashirishi" yoki unga sharoit yaratishi uchun og'ir jazo choralari belgilash (15 yildan 20 yilgacha) xalqaro tajribaga (AQSh, Xitoy) mos keladi.

Shu bilan birga, sotsiologik tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, so'rovda qatnashgan huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlarining 65 foizi "qizil" toifadagi mahallar (kriminogen vaziyati og'ir hududlar)da giyohvandlik vositalarining tarqalishi ko'pincha voyaga yetmaganlarni jalb qilish orqali amalga oshirilishini ta'kidlashgan. Bu JK 127-moddasidagi normalarni XIX bobga ko'chirish va voyaga yetmaganlarni bunday harakatlarga jalb qilganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish zarurligini tasdiqlaydi.

Oltinchidan, Jinoyat kodeksi 273-moddasidan uning 4-qismini chiqarish va giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilish yoki tarqatish uchun bangixonalar tashkil qilish yoki saqlash uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi maxsus alohida modda hamda kuchli ta'sir qiluvchi moddalar, psixotrop va giyohvandlik vositalarini qonunga xilof ravishda ishlab chiqarish, tayyorlash yoki qayta ishlash maqsadida "g'ayriqonuniy narkolaboratoriya tashkil etish" uchun qat'iy jazoni

ko'zda tutuvchi yangi alohida modda bilan to'ldirish (o'n besh yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish sanksiyalari bilan) taklif etiladi. Binobarin, "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishga qarshi kurash to'g'risida"gi 1988-yildagi Konvensiyaning 3-moddasi 1-qism "a" bandida belgilangan talablarga ko'ra, har bir davlat o'zining milliy qonunchiligida giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni noqonuniy yetishtirish, ishlab chiqarish yoki tayyorlash maqsadida foydalanish uchun mo'ljallangan asbob-uskunalarni qonunga xilof ravishda qasddan tayyorlash, tashish yoki tarqatish uchun jinoiy javobgarlikni o'rnatish choralari ko'rish lozimligi belgilangan. Amaldagi Jinoyat kodeksida mazkur qilmish uchun javobgarlik o'rnatish orqali ushbu sohadagi xalqaro huquq hujjatlarning talablarini milliy qonunchiligimizga implementatsiya qilinishiga erishiladi.

Yettinchidan, Jinoyat kodeksi 274-moddasining amaldagi tahririda giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilishga jalb etishning barcha shakllari, ya'ni zo'rlik ishlatib va zo'rlik ishlatmasdan jalb etish uchun bir xil javobgarlik belgilangan. Mazkur jinoyat uchun javobgarlikni differentsiatsiya qilish maqsadida giyohvandlik vositalari, ularning analoglari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilishga jalb qilishning zo'rlik ishlatib sodir etiladigan usulini qo'llaganlik uchun og'irlashtiruvchi tarkibni nazarda tutish maqsadga muvofiq. Shu bilan birga, xorijiy davlatlarning (Qozog'iston, Ukraina, Tojikiston, Rossiya, Moldova, Belorussiya va b.) ijobiy tajribasidan kelib chiqib, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni iste'mol qilishga jalb etish ehtiyotsizlik oqibatida odam o'lishiga yoki boshqa og'ir oqibatlarga sabab bo'lishi holatlarini alohida og'irlashtiruvchi holat sifatida belgilash qonunchilikni takomillashtirishga xizmat qiladi. Ushbu taklif mazkur jinoyatni zo'rlik ishlatib sodir etish hamda odam o'limiga yoki boshqa og'ir oqibatlarga sabab bo'lish holatlarini huquqiy tartibga solinishini, shuningdek, mazkur jinoyatni sodir etganlik uchun javobgarlikni individuallashtirish va

differenziatsiya qilinishini ta'minlaydi. Ayniqsa, bu kabi jinoyatlarning qamrovini kengaytirib, ta'lim muassasalarida, ularning hududida yoxud talabalar turar joylarida va yoshlar gavjum bo'ladigan sport-sog'lomlashtirish oromgohlarida voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan sodir etilganligi uchun qat'iy choralarni alohida og'irlashtiruvchi holat sifatida mustahkamlash bugungi kunning kechiktirib bo'lmaz ehtiyojidir.

Sakkizinchidan, Jinoyat kodeksi 275-moddasida nazarda tutilgan jinoyat, maxsus subyekt javobgarligini nazarda tutadi. Biroq, moddaning o'zida bunday holat o'z aksini topmaganligi amaliyotda ushbu jinoyat tarkibini aniqlashda turli yondashuvlarga sabab bo'lib kelmoqda. Bundan tashqari, ushbu norma tuzilishiga ko'ra formal tarkibli jinoyat sifatida belgilanishi ko'rsatilgan qoidalarini buzilishi natijasida zararli oqibatlar kelib chiqqanligi yoki kelib chiqmaganligidan qat'i nazar bir xil javobgarlikni nazarda tutadi [12; 239-b.]. Moddaning amaldagi tahriri ehtiyotsizlik natijasida giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni ishlab chiqarish yoki ulardan foydalanishning qoidalarini jiddiy bo'lmagan tarzda buzganlik uchun ham jinoiy javobgarlikni nazarda tutadi. Bundan tashqari, jinoyat qonunida giyohvandlik vositalari, ularning analoglari, psixotrop moddalarni qonunga xilof ravishda yo'q qilish uchun javobgarlik belgilanmagan. Shundan kelib chiqqan holda, kuchli ta'sir qiluvchi yoki zaharli moddalarni qonunga xilof ravishda muomalaga kiritganlik uchun alohida e'tibor qaratib, bu moddalarning ro'yxati va ular ustidan nazoratni kuchaytirish zarur hisoblanadi.

To'qqizinchidan, bugungi kunda giyohvandlikka qarshi kurash va uni oldini olish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etar ekan, bu boradagi profilaktik chora-tadbirlarning huquqiy asosini yanada mustahkamlash, giyohvandlikning oqibatlari bilan emas, balki, sabab va sharoitlari bilan kurashish hamda uning oldini olish tizimini yanada takomillashtirish hamda mazkur jarayonga barcha mutasaddi tashkilotlarni jalb qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasining 1999-yil 19-avgustdagi "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida"gi

qonunini "Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglarini qonunga xilof ravishda iste'mol qilish va giyohvandlikning profilaktikasini tashkil etish", deb nomlangan yangi bob bilan to'ldirish maqsadga muvofiq. Mazkur bobda giyohvandlik vositalari, ularning analoglari va psixotrop moddalarning qonunga xilof ravishda iste'mol qilish va giyohvandlikning profilaktikasini tashkil etishda ishtirok etuvchi organlar, ularning vakolatlari va majburiyatlari, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar iste'mol qilinishini barvaqt aniqlashga qaratilgan chora-tadbirlarni nazarda tutuvchi qoidalar mustahkamlanishi maqsadga muvofiqdir. Shu o'rinda alohida ta'kidlash joizki, amaldagi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksni jamoat joylarida giyohvandlik vositalari, psixotrop yoki kuchli ta'sir qiluvchi moddalarni iste'mol qilganlik uchun ma'muriy javobgarlikni (jarima va ma'muriy qamoq ko'rinishida) nazarda tutuvchi maxsus norma bilan to'ldirish ushbu illatning ochiq jamiyatda keng tarqalishining oldini olishda dastlabki samarali profilaktik qadam bo'ladi.

Alohida qayd etish mumkinki, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglarini noqonuniy aylanishiga qarshi kurashishda jinoyat qonunchiligi muhim o'rinni egallaydi. Zero, ushbu turdagi jinoyatlar uchun javobgarlikni belgilash, ularni sodir etgan shaxslarni axloqan tuzatish, jinoiy faoliyatlarini davom ettirishiga to'sqinlik qilish hamda boshqa shaxslar tomonidan jinoyat sodir etilishini oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, Jinoyat kodeksining 73-moddasida belgilangan muddatidan ilgari shartli ozod qilish institutini aholi salomatligi va genofondiga qarshi jinoyatlarni sodir etgan, xususan, narkolaboratoriya tashkil etgan, bu jinoiy faoliyatni moliyalashtirgan yoki ko'p miqdorda giyohvandlik vositalari bilan muomala qilgan shaxslarga nisbatan mutlaqo qo'llamaslik qoidasini kiritish ushbu moddalarni sotuvchilar va ishlab chiqaruvchilarga nisbatan adolatli va qat'iy ta'sir chorasi hisoblanadi. Shuningdek, xizmat mavqeidan foydalanib, hukumat vakolatlarini suiiste'mol

qilish orqali narkojinoyatchilikka homiylik qilish jinoyatini Jinoyat kodeksiga og'ir qilmishlar sirasiga alohida mustaqil modda sifatida qo'shish maqsadga muvofiqdir.

Mazkur taklif va tavsiyalarning amaldagi

qonunchilikka tatbiq etilishi narkotik moddalarni noqonuniy aylanishiga qarshi kurash borasidagi qonun normalarini yanada takomillashuviga olib keladi va ushbu turdagi jinoyatlarga qarshi kurash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan manbalar / References

1. Jismoniy va ma'naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga yetishda tayanchimiz va suyanchimizdir. Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqi // Xalq so'zi. – 2017. – 1-iyul. <https://uza.uz/uz/posts/zhismoniy-va-manaviy-etuk-yeshlar-ezgu-ma-sadlarimizga-etish-30-06-2017>
2. Гордеев С.А. Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ // Трибуна ученого: электрон. науч.-практ. журн. – 2022. – № 4. – С. 65-80. – URL: <https://tribune-scientists.ru/articles/2238>.
3. World Drug Report 2024. Available at: <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>
4. Корецкий Д.А., Стешич Е.С. Тенденции борьбы с наркопреступностью: риторика и реальность // American Journal of Criminal Justice. – 2016. – Vol. 41, iss. 1. – С. 14-30.
5. Кучкаров Ш. Вопросы организации взаимодействия правоохранительных органов в направлении противодействия контрабандному ввозу наркотических средств в Республику Узбекистан. Общество и инновации. – 2022. – № 3, 5/S. – С. 91-97. DOI:<https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss5/S-pp91-97>.
6. Маҳқамов О.М. Гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва прекурсорлар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиётини такомиллаштириш масалалари // Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларга қарши курашишнинг миллий ва хорижий тажрибаси: бугунги ҳолати ва қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари: Республика илмий-амалий конференцияси (2017 йил 18 апрель) / Масъул муҳаррир юридик фанлар доктори А.Отажонов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – Б. 31–34.
7. Otajonov A.A. Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar, ularning analoglari bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishdan iborat jinoyatlar uchun javobgarlik choralarini takomillashtirish // "Yuridikfanlar axborotnomasi - Вестник юридических наук - Review of Law Sciences" ilmiy-amaliy huquqiy jurnali. – 2024, – № 2. – В. 14-25.
8. Отажонов А. Ўзбекистонда меҳнат миграцияси соҳасида кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишга доир айрим масалалар //Юрист ахборотномаси. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 116-121.
9. Отажонов А.А. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятлар. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013. – 148 б.
10. Очилов И. Гиёҳвандлик воситаларини ноқонуний ўтказишга қарши курашнинг ҳуқуқий асослари. Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук, 2023. – № 3 (11), pp. 18–24. Available at: <https://www.in-academy.uz/index.php/EJLFAS/article/view/22914>
11. Плеханова К. А. Противодействие незаконному обороту наркотиков. Организационно-правовые меры // Социальное управление. – 2025. Т. 7, – № 1S. – С. 140–146. URL: <https://smgmt.ru/index.php/smgmt/article/view/253>
12. Расулев А. О предмете преступлений, составляющих незаконный оборот наркотических средств или психотропных веществ. Общество и инновации. 3, 5/S (июл. 2022), vol. 3, no. 5/S, pp. 239-245. doi:<https://doi.org/10.47689/2181-1415>
13. Расулев А.А. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятлар: Ўқув-амалий қўлланма. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 103 б.
14. Расулев А.А. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказиш учун жавобгарликни назарда тутувчи қонун нормаларини такомиллаштириш масалалари // Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларга қарши курашишнинг миллий ва хорижий тажрибаси: бугунги ҳолати ва қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари: Республика илмий-амалий конференцияси (2017 йил 18 апрель) / Масъул муҳаррир юридик фанлар доктори А.Отажонов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – Б. 65–69.

15. Синтетик гиёҳвандлик воситаларини яшириш ва тарқатиш усулларини аниқлаш ва фoш этиш: Ўқув қўлланма / А.А.Отажонов, И.М.Кутлимуратов, Б.Э.Закиров, Ф.А.Базаров, К.Н.Убайдуллаев ва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – 88 б.

16. Умарова Б. Гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадида содир этилган жиноятлар учун жазо тайинлашни такомиллаштириш масалалари. Обзор законодательства Узбекистана. – 2011. – № 4. – Б. 44–48.

17. Ўразалиев М.Қ. Алкоголизм, фоҳишалик ва гиёҳвандликнинг жиноятчилик билан алоқадорлиги, уларнинг криминалогик хусусиятлари ва олдини олишни такомиллаштириш // Юрид. фан. д-ри. дис. ... автореф. – Т., 2016. – 90-б.

18. Федоров С.Г. Уголовная ответственность за незаконный оборот наркотиков: проблемы теории и практики. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2021. – 32 с. URL: <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01010789032?page=1&rotate=0&theme=white>

19. Ҳайдаров М.М. Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга ҳилоф равишда муомала қилганлик учун жавобгарликни такомиллаштириш // Гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар билан қонунга ҳилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятларга қарши курашишнинг миллий ва хорижий тажрибаси: бугунги ҳолати ва қонунчиликни такомиллаштириш истиқболлари: Республика илмий-амалий конференцияси (2017 йил 18 апрель) / Масъул муҳаррир юридик фанлар доктори А.Отажонов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – Б. 86–89.